

Article Info/Makale Bilgisi

Received/Geliş:01.12.2024 Accepted/Kabul:16.09.2025

DOI: 10.30794/pausbed.1594575

Research Article/Araştırma Makalesi

Öztoprak, B. (2025). "Arife Kalender'in Şiirlerinde Özdeşleşim İlişkisi Kurulan Tabiat Unsurları, Nesneler ve İnsanlar", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 71, 1-20.

ARİFE KALENDER'İN ŞİİRLERİNDE ÖZDEŞLEYİM İLİŞKİSİ KURULAN TABİAT UNSURLARI, NESNELER VE İNSANLAR

Betül ÖZTOPRAK*

Öz

1954 yılında Malatya'da dünyaya gelen Arife Kalender'in "Bir Düğün Havası" başlıklı ilk şiiri 1973 yılında yayımlanır. Köyde dünyaya gelip tabiatla iç içe büyüyen Kalender, şiirlerinde tabiat unsurlarına fazlasıyla yer vermektedir. Çoğu zaman duygularını tabiat unsurlarıyla kurmuş olduğu özdeşleşim ilişkisi aracılığıyla dile getiren Kalender'in şiirlerinde, Einfühlung kuramının yansımaları yoğun bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Şair yani süje yaşamış olduğu duyguları, objeler aracılığıyla dile getirmekte bire bir özdeşleşim ilişkisi kurduğu tabiat unsurları, nesneler ve çevresinde gördüğü kişilerle bir olarak acılarını, hüznünü, mutluluğunu vb. ifade etmektedir. Çalışmanın amacı psikolojik temelli bir kuram olan Einfühlung (Özdeşleşim) kuramını Arife Kalender'in şiirleri bağlamında ele almak ve bire bir kurduğu özdeşleşim ilişkisi üzerinden şairin objelere yaklaşımını ve objeleri hangi duygularına aracı kıldığını ortaya koyabilmektir. Doküman analiz yönteminin kullanıldığı çalışmada, Arife Kalender'in çoğu zaman acıları, hüznü, ayrılığı, yalnızlığı, ölümü ifade etmek için özdeşleşime yöneldiği tespit edilmiş, şiirlerde ferdi sorunların yanında toplumsal sorunların da ağırlıklı olarak ele alındığı görülmüştür.

Anahtar kelimeler: *Arife Kalender, Einfühlung, Özdeşleşim, Empati.*

NATURAL ELEMENTS, OBJECTS AND PEOPLE WITH WHICH A RELATIONSHIP OF IDENTIFICATION IS ESTABLISHED IN ARİFE KALENDER'S POEMS

Abstract

Born in Malatya in 1954, Arife Kalender's first poem, titled "A Wedding Atmosphere", was published in 1973. Kalender, who was born in the village and grew intertwined with nature, also gives a lot of space to the elements of nature. The reflections of the Einfühlung theory appear intensely in the poems of Kalender, who often expresses her feelings through the relationship of identification she has established with the element of nature. The poet, that is, the subject, expresses the feelings she has experienced through objects. Most of the time, she expresses her pain, sadness and happiness through the natural elements, objects and the people she sees around her with a one-to-one identification relationship. The aim of the study is to discuss the Einfühlung (identity) theory, which is a psychological-based theory, in the context of Arife Kalender's poems and to be able to reveal the poet's approach to the objects and which emotions she makes the objects a tool for through the one-to-one identification relationship. In the study, in which the document analysis method was used, it was determined that Arife Kalender often turned to identification to express pain, sadness, separation, loneliness and death. In addition to individual problems, it has been seen that social problems are mainly discussed in the poems.

Keywords: *Arife Kalender, Einfühlung, Identity, Empathy.*

*Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ÇANKIRI.
e-posta: betuloz@karatekin.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0002-0630-8239>)

1.GİRİŞ

Arife Kalender Önel, 7 Ağustos 1954 yılında Malatya’da dünyaya gelir. İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu Almanca bölümünü 1977 yılında bitirmesinin ardından Almanca öğretmeni olarak görev yapar. İlk şiiri 1973 yılında “Bir Düğün Havası” başlığıyla *Yansıma*’da yayınlanır. *Kıyı, Karşı, Varlık, Gösteri, Yaşasın Edebiyat* vb. dergilerde de şiirleri yer alır. 1995 yılında Behçet Aysan Şiir Ödülünü, 2004 yılında ise Orhan Murat Arıburnu Şiir Ödülünü hak eder. Çağdaş Alman Edebiyatından yapmış olduğu şiir çevirileri vardır (*Tanzimat’tan bugüne edebiyatçılar ansiklopedi*, 2010: 567). Arife Kalender lise son sınıfa kadar doğduğu şehir Malatya’da yaşar ve burada okur. Hayatını Malatya ve İstanbul olmak üzere iki şehir üzerinden değerlendiren Kalender, memleketinin yaşamında bıraktığı izler üzerinde de durur. Malatya’yı gelenekselin, tutuculuğun etkin olduğu bir yer olarak tanımlayan şair, Alevi-Bektaşî inancının içinde yaşamış olmasından dolayı biraz daha özgür olsa da küçük kentte yaşamının sıkıntısını çeker. Tek başına sinemaya gidemeyen, yanında büyükleri olmadan çarşıya çıkamayan Kalender, yolların, meydanların, çarşıların erkeklere ait olduğundan bahseder. Doğduğu şehrin yaşam kurallarını çok iyi ezberleyen şair, İstanbul’a geldiğinde de bu etkilerden bir türlü kurtulamaz. Altmış yaşına yaklaşmış olduğu bir zamanda bile özellikle namusun evinin başköşesinde oturduğunu söyler. Çünkü şair, kadın namusunun ölümle yakınlığını küçük yaşta öğrenmiştir (Kalender, 2015: 163-164). Bunun için Kalender iki uç noktada olan Malatya ve İstanbul arasında gelgitler yaşar. Malatya geleneği İstanbul ise modern yaşamı içermektedir.

Arife Kalender İstanbul’a geldiğinde alışkın olduğu hayattan çok farklı bir yaşamla karşılaşır ve bu durumu şu sözleriyle ifade eder: “*Lise son sınıfta Fenerbahçe Lisesi’ne geldim. Bambaşka bir dünya burası. Saçları boyalı, mini etekli, makyajlı kızlar, okul çıkışında kapıda bekleyen sevgililer, kızlarının erkek arkadaşlarıyla gururlanan anneler, Bağdat Caddesi’nde fayton gezileri, sık giysilerle yürüyüşler...*” (Kalender, 2015:164) Çoğu arkadaşının ülkede olup bitenlerden haberinin olmadığını söyleyen Kalender’in memleketinde “namus” adı altında her yıl birçok kadın öldürülmektedir. Ayrıca İstanbul’da çiçekler dâhil her şeyin satılık olması da onu şaşırtır: “*Papatyanın fiyatı, bana İstanbul’da her şeyin satılık olduğunu öğretti. Kadınların, erkeklerin, çocukların, ağaçların, kuşların, denizin, balığın, havanın, suyun, kıyının, teknenin, evin, ocağın... Her şey satılıyor İstanbul’da!*” (URL 1)

Kadıköy’ün, şairin hayatında önemli bir yeri vardır. Kadıköy’de evlenen şair, burada anne olur. Kadıköy Ortaokulu’nda (Kenan Evren Lisesi) göreve başlar. Daha sonra Kadıköy Anadolu Lisesi’nde (Maarif Koleji) öğretmenlik mesleğine devam eder (Kalender, 2015: 123). Küçük yaştan itibaren edebiyata ilgisi olan ve çok okuyan Kalender öykü, roman ve çocuklar için eserler kaleme alsa da şiir onun için vazgeçilmezdir ve hayatının merkezi olmuştur.

Arife Kalender yazmaya şiirle başlamış ve şiir yazmadan çok önce şiirle tanışmıştır. Kalender, en büyük hazinesinin çocukluğu olduğunu ve çocukluğundan şiirlerine imgelerin, sözcüklerin, görüntülerin yansıdığını belirtir. Çocukluğunda acıyı, hüznü, kederi, sevinci, şaşkınlığı, sevgiyi bir arada yaşayan Kalender, yoksulluğu ve gurbeti de küçük yaşlarda öğrenir. Pir Sultan, Fuzûlî, Hataî, Nesîmî’nin deyişleriyle, sazla müzikle, şiirle doğar doğmaz tanışır. Ortaokulda şiir yazmaya başlayan şair (URL 1), Nilay Özer ile yaptığı söyleşide şiirlerinin ana kaynağı olarak çocukken babaannesinden dinlediği masalları, türküleri, ibadet ritüellerini, Hz. Ali’yi ve küçük yaşlardaki yaşamışlıklarını gösterir (URL 2).

Arife Kalender, her gün en az iki saatini şiire ayırdığını, şiirsiz yavanlaştığını, şiirle ilgilenmeden geçen gününün günden saymadığını söyler (Kalender, 2015: 87). Kalender’in hayatı şiir ile iç içe olmuş, şiir için fazlasıyla zaman harcamış, emek vermiş ve anlatmadan duramayacağı, onu rahatsız eden ve mutlaka dile getirmek istediklerini şiir aracılığıyla ifade etmiş ve etmektedir.

Arife Kalender de Yahya Kemal, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi şiirin tamamlanmasının zaman alacağını, görünüşte şiir bitmiş olsa da aslında üzerinde hâlâ çalışmak gerektiğini (çoğu şiiri için) düşünmektedir. Şaire göre kimi şiirler tek parça olarak doğar. Oluşum sürecini içeride tamamlar, düzeltmeye gereksinim duyulmaz. Kimi şiirler farklı temaları içerdiğinden, dallı budaklı hale gelebilir ve bu şiirlerin yükü diğerlerine göre ağırdır. Bir şiirin yaşayıp yaşamayacağına ise zaman karar verir. Kimi şiirleri günler aylar içerisinde tamamlanırken kimisi ise ilk anda ölü doğar (Kalender, 2015: 48-49).

Bugüne kadar şiirin birçok tanımı yapılmış fakat genelgeçer bir ifade bulunamamıştır. Arife Kalender de kendi penceresinden şiiri şu sözleriyle tanımlar:

Dünyayı şiir döndürür. Şiir güneşin arkadaşıdır; ısıtır ve ısıtır. Şiirin olmadığı yerde soğuk ve karanlık başlar. Savaşlar şiirin eksilmesinden, azalmasından doğar. Şiir, yalnızca insanoğlunun değil; tüm evrenin dostu ve koruyucusudur. Aşk şiirin ikizidir, birisi olmazsa öteki yaşayamaz. Şiir, ölümü anlatsa da ölümü kovar. Şiir, ateşten ve topraktan doğar, sonra katılaşır ve yazıt olarak zamanlara ışık tutar. Şiir, insanı insana taşıyandır. Şiirin yükü insandır, doğadır, yaşamdır. İnsandan gelip insana giderken yaşamı değiştirme gücüne erişir. Şiir değirmenin taşıdır, zaman da su. Taş döndükçe yaşamdaki tüm sırlar yüreklere, gözlere savrulur... Şiir=Her zamanda her şey. Şiir insanlığın şansısıdır (Kalender, 2015: 190).

Şiiri iyiliğin kaynağı, insanlığın şansı, evrenin dostu ve koruyucusu olarak gören Arife Kalender, kendi şiirlerini değerlendirdiğinde şiirinin temel ögesinin kadınlar, çocuklar başta olmak üzere insan olduğunu söyler. Doğa şiirinin destekçisi olarak arka fondadır. Bireyden topluma, oradan ülkeye, sonra dünyaya ve evrensel insana varır. Suça yakın, kirli ve başkaldıran kadınları ve erkekleri seçer. Şiirlerinde aşk sorgulamaları çoğunluktadır. Ölüm sıklıkla kullandığı imgedir. Şiirlerinde zaman unsurları yer alır (gün, mevsim, tarih gibi). Sözcük dağarcığı oldukça fazladır. Öğrendiği eski, yeni birçok sözcüğü kullanır. Şiirlerinin bir iletisi vardır. Dilin tüm olanaklarından yararlanır. Bağlaçları kullanır. Tekrara yer verir. Sözcükleri birçok anlamda kullanır (Kalender, 2015: 208-209). Türkiye’de yaşanan her şey şiirinde yer alır (Kalender, 2011b: 423). Şair kendisini doğuyla batının, geleneksel olanla yeninin ortasında hisseder ve her ikisini de şiirlerinde kullanır. Şiirine güvendiğini ve disiplinli çalıştığını belirten Kalender, kadının olduğu yerde erotizm ve mistisizmin ortaya çıktığını, şiirlerinde de bu iki öğenin birlikte yer aldığını söyler (Kalender, 2015, 209-210). Kendi şiiri üzerine düşünen, şiir anlayışını ortaya koyarak şiirlerinde öne çıkan hususlar üzerinde duran Kalender, bir öğretmen, şiir çevirileri yapan ve şiir incelemelerinde bulunan bir araştırmacı gözüyle şiirlerini değerlendirir.

Arife Kalender Erich Fried (1921-1988), Albert Ehrenstein (1886-1950), Georg Trakl (1887-1914), Gerhard Hauptmann (1862-1946), Ulla Hahn (1945), Erich Kastner (1899-1974)’in yazmış oldukları şiirleri çevirmiştir (Kalender, 2005: 5). *Şiir Irmakları* başlıklı eserinde ise Ahmet Muhip Dıranas, Oktay Rıfat, Behçet Necatigil, İlhan Berk, Özdemir Asaf vd. şairlerin yazmış oldukları şiirlerin incelemeleri yer almaktadır. Böylece şair sadece Türk şiir geleneğine değil Alman edebiyatına da vakıf olmuştur. Kalender şiir incelemeleriyle birlikte şiir çevirilerinin de şiirlerine katkısının fazla olduğunu dile getirerek şöyle devam eder:

Bir şair olarak, şiir çevirilerimin ve incelemelerimin şiirime çok şey kattığını söylemeliyim. En azından bir şairin daha önce söylediğini, aynı şekilde söylemekten alıyordu beni. Şiir renklerini, kokularını, tatlarını algıladım. Belki de bilinçaltı bir tepkiyle ölümün yokluğunu, şiirin varlığını gösterme istemiydi bu. Her birinin söylemi, biçimi sorgulatıp, düşündürdü beni. Bir bakıma zenginleştiğimi söylesem de bir yanıma hala yoksul. Bu yolculuğa birlikte çıkamadığım daha birçok şair var. Ayrıca, yalnızca çağdaş şiirimizi, ulusal şiirimizi bilmek tanımak yeter mi?... (Kalender, 2005: 2-3)

Yukarıda yer alan ifadelerinden anladığımıza göre Kalender, kendinden önce yazılmış şiirlere, şairlere değer veren, onlardan feyz alarak şiir yolculuğuna devam eden, bir birikimle ilerlemekle beraber taklitten uzak duran, farklı şiir anlayışlarına açık bir şairdir. Birçok şairde karşımıza çıktığı gibi Kalender de bir bakıma ölümün yokluğuna karşı şiirin varlığına sığınır. Günü geldiğinde fiziki olarak varlıkları son bulan şairler gibi Kalender de o an geldiğinde yazmış olduğu şiirleriyle (şiirleri okunmaya devam ettikçe) sonsuzluğa ulaşarak var olmaya devam edecektir.

Çalışmada Arife Kalender’in şiirleri Einfühlung kuramı bağlamında değerlendirilecektir. Almanca öğretmeni olarak Alman edebiyatına vakıf olan ve Çağdaş Alman Edebiyatından şiir çevirileri yapan Kalender’in Almanca kökenli bir kelime olan Einfühlung kuramından da etkilenmiş olması olağandır. Gerçi açıkça bu etkilenmeyi dile getiren bir ifadesiyle karşılaşmamış olsak da şiirlerini incelediğimizde özdeşleşim duygusunun yoğun bir şekilde şiirlerde yer aldığını gördük. Söz konusu incelemeye geçmeden önce Einfühlung kuramı hakkında kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır.

Einfühlung kuramı hakkında önemli çalışmaları bulunan ve söz konusu kelimeyi Türkçeye özdeşleym olarak çeviren İsmail Tunalı, Einfühlung'u şu sözleriyle tanımlar: *"Einfühlung almanca kelime anlamıyla bir şeyi içinden yaşama, bir şeyi içinden kavrama, onu içinden duyma demektir. Einfühlung bir duygudur, bir haz duygusudur. Genellikle duygu dediğimiz fenomen, insanın yalnız süje sferi ile ilgili olduğu halde, Einfühlung olayında objenin de zorunlu bir varlığı vardır."* (Tunalı, 1975: 13) Yani Tunalı, özdeşleymnin gerçekleşebilmesi için kendi varlığımızın dışında bir objenin daha gerekli olduğunu söyler. Bu obje'de kendimizden haz duyduğumuzu ve o obje'ye bir değer yargısı vererek ona güzel dediğimizi dile getirir (Tunalı, 1979: 55). Benzer şekilde Bedia Akarsu da özdeşleymnin bir başka nesnede kendimizi duymak olduğunu söyler: *"İçten duyma. Kendi duygularını nesnelere aktarma; kendini bir başkasının tasarımlar dünyasının içine yerleştirme; kendini başka bir varlığın, örneğin bir manzaranın ya da sanat yapının içinde duyma. // Bu anlamda özdeşleym, estetik yaşantının temel ögesidir."* (Akarsu, 2015: 144) Nazan Göknil de *"Einfühlung' aktı içinde, temaşa edenle edilen birleşir, sanat eserinde dile gelen hayat yaşanır. 'Einfühlung' psikolojik estetiğe göre, estetik hazzın temelidir."* (Göknil, 1945: 146) ifadelerini kullanır.

Ali İhsan Kolcu, okur merkezli kuramlar arasında yer alan ve Alman filozof Theodore Lipps (1851-1914) tarafından temel ilkeleri konulan Einfühlung'un (Özdeşleym/Empaty) insanın nesnelerle özdeşleşme hadisesi olarak açıklandığını belirtir. İnsanlar gündelik hayatta karşılaştığı nesnelerin/durumların bazılarında etkilenirler. İçlerinde uyanan duyguları onlara yükleyerek onları güzel olarak görürler. Bu güzellik nesnede değil ona bu şekilde bakan insanın içindedir (Kolcu, 2010: 147). İnsan nesneleri kendi ruh haline göre niteleyerek bu nitelikleri ilk önce nesneye yükler ve daha sonra kendi yüklediği nitelikleri nesnede varmış gibi ona karşı empati duyar. Nesneye yüklediği kendi duygularını nesnede kavrayıp yaşamasıyla da özdeşleym olayı gerçekleşir (Kolcu, 2010: 147). İsmail Tunalı, süje'nin bir objede kendini yaşaması ve onunla kurduğu bir ilginin gündelik dile de yansıdığını ifade ederek *"Coşkun bir deniz", "mağrur dağlar", "azgın bir sel", "ölü bir hava"* ifadelerinin insan süjesi ile nesneler arasında kurulmuş olan Einfühlung ilgisini gösterdiğini ifade eder. Deniz, dağ, sel, hava ifade edildiği gibi coşkun, mağrur, azgın, ölü sıfatlarına sahip olmasalar da bu sıfatlar insanın ruhsal durumunu ifade eden nitelikler olarak onlara yüklenmiş olur. Yani söz konusu objelerde insanlar kendi ruh hallerini yaşarlar (Tunalı, 1975: 13-14).

Wilhelm Worringer (1881-1965), Lipps'in teorisinin temel düşünceleri doğrultusunda özdeşleym kavramının özelliklerini *"Estetik haz, bir (duyulur) obje'de kendi kendimizden duyduğumuz hazzdır. Estetik olarak haz duymak demek, benim dışımda bulunan duyulur bir obje'de kendimden haz duymam, kendimi onda yaşamam demektir."* (Worringer, 1985: 13) sözleriyle ifade eder. Worringer bu ifadenin özdeşleym süreci içerisinde, kendimizde var olan genel bir etkinlik isteminin onayını ifade ettiğini belirtir. Söz konusu etkin olma ihtiyacının ise özümüzün ana ihtiyacı olduğunu, etkinlik istemini bir başka obje'de yaşamakla o obje'de var olup bireysel varlığımızdan kurtulduğumuzu, kendi kendimizden vazgeçtiğimizi söyler (Worringer, 1985: 31-32).

Beşir Ayvazoğlu da benzer şekilde objenin kişisiz olduğundan, kendi duygularımızı objeye yüklediğimiz için onları güzel, muhteşem ya da olumsuz olarak gördüğümüzden bahseder. Burada önemli olan nesne değil süje'nin davranışdır. Ayvazoğlu, *"Süje'nin rolünü mutlaklaştırarak estetiği psikolojinin bir dalı haline getiren einfühlung görüşü, sanat eserini bütün yönleriyle açıklayacak bir güce sahip olmamakla beraber, daha önce süjenin rolünü hiç hesaba katmayan anlayışların eksik taraflarını göstererek estetiğin alanını genişletmiştir, bunda şüphe yok"* (Ayvazoğlu, 2023: 55) ifadelerini kullanarak einfühlung görüşünün psikolojik estetiğe olan katkılarını belirtir.

Nejat Bozkurt Kant'a (1724-1804) göre estetiğin, *"genellikle insanda bir şeyin güzel olduğu duygusunu neyin uyandırdığını belirlemeye çalışan felsefi bir teori"* olduğunu söyler (Bozkurt, 1995: 37). *"18. yy'da Kant'ın 19. yy'da Hegel'in (1770-1831) ve 20. yy'ın başlarında Croce'nin (1866-1952) katkılarıyla gelişen estetik kuramı"* (Bozkurt, 1995: 42), 20. yy'ın başlarında *"İtalya'da Benedetto Croce 'sezgi' kavramıyla, Almanya'da J. I. Volkelt (1848-1930) ve T. Lipps 'Einfühlung' (duyulur sezgi, özdeşleym) kavramıyla, öte yandan Fransa'da Merleau-Ponty (1908-1961) 'yargı öncesi bilgi' kavramıyla, farklı yollardan estetik deneyimin öznesi ile nesnesi arasında ayrıcalıklı bir iletişim ortamı belirlemeye çalışmışlardır."* (Bozkurt, 1995: 43-44). Mustafa Atiker bugünkü estetik veya edebiyat kuramlarının ortaya çıkışını, modern felsefenin kurucusu olan Kant'ın görüşlerine itiraza ya da onaylamaya bağlar (Atiker, 2018: 38). Kant için güzelliğin, kavramsız ve çıkarsız bir bilgi olduğunu ifade eden Atiker, Kant'ın görüşüne karşı çıkan Alman Romantik Okulu ve bu okulun öncüsü olan Herder'in (1744-1803) Kant'ın doğa ve insan arasında var olduğunu söylediği uçurumun kapanabileceğini ya da bu sınırın kalkabileceğini iddia ettiklerini ifade eder (Atiker, 2018: 39-40). Atiker, bizde Einfühlung kuramından ilk söz edenlerin çoğu

zaman Kant'a ait olduğu bilinmeden onun düşüncelerini Fransız şair ve yazarlarının görüşleriymiş gibi aktararak tartışmaya çalıştıklarını belirtir. Buna örnek olarak da Hüseyin Rahmi Gürpınar ile Şahabeddin Süleyman ve gazeteci Hemedanizade Ali Naci arasında yaşanan edebiyat kavgasını gösterir (Atiker, 2018: 41). Atiker, Einfühlung'u ilk defa Türk Edebiyatında Hüseyin Rahmi tarafından tasavvuf-ı bediîye (estetik tasavvuf) kavramıyla karşılandığını daha sonra da Burhan Ümit Toprak'ın ifadesine yer vererek Einfühlung'u "Bedîî Hulûl" diye tercüme ettiğini, ayrıntılandırmamış olsa da eserlerinde yer alan ifadelerden (hulul, temessül vb.) Ahmet Hamdi Tanpınar'ın da "Bedîî Hulûl" kuramından haberdar olduğunu söyler (Atiker, 2018: 42). Suut Kemal Yetkin de Almanca bir kelime olan Einfühlung tabirini "bedîî hülûl" olarak çevirebileceğimizi ve Einfühlung'un, "*haricî eşyada kendimizi kaybetmek, onlarla birleşmek, kaynaşmak fiili*" olduğunu ifade eder (Yetkin, 1938: 20). Turgay Anar ise, vahdet-i vücut anlayışında da Einfühlung'da olduğu gibi "hemhal" olma durumunun söz konusu olduğuna dikkat çekerek Vahdet-i Vücut anlayışının "*temelinde dinin yer alması ve insana nefsi terbiye eden çeşitli zikir ve ameliyelerle dünyadan uzaklaşarak Allah'a ulaşma yolunu gösteriyor olması*" (yla) Einfühlung'tan ayrıldığını belirtir (Anar, 2013: 33-34). Böylece Almanca kökenli bir kelime olan ve Almanca sözlükte "bizzat yaşayarak duymak" (URL 3) ifadesiyle açıklanan Einfühlung Türkçeye tasavvuf-ı bediîye, Bedîî Hulûl, özdeşleşim, empati vb. farklı ifadelerle çevrilmiş, Einfühlung kuramı 20. yy'da Türk edebiyatına yansımıştır.

Görüldüğü gibi Alman düşünürler tarafından ifade edilmiş ve edebiyatımıza da yansımış olan Einfühlung kuramı, süjenin obje ile hemhal olma temeline dayanır. Süjenin estetik bir kaygıyla objeye yaklaşması, kendi duygularını objeye yüklemesi ve sonra da söz konusu duyguları objede yaşayarak onunla özdeşleşmesidir. Söz konusu kuram üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde süje obje arasında gerçekleşen Einfühlung ilişkisi Yahya Kemal'in, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın, Ziya Osman Saba'nın, Ahmet Haşim'in, Mehmet Akif Ersoy'un vd. şairlerin şiiri/şiirlerinde ele alınmış olmakla birlikte Arife Kalender'in şiirleri üzerine bu konuda bir çalışma yapılmadığı görülmüştür. Kalender'in birçok şiir kitabı bulunması ve ödüllere de layık görülmesine rağmen yüksek lisans tezleri¹ (Ören, 2024 - Cörüt, 2024) dışında hakkında yapılan kapsamlı bir araştırma yoktur. Arife Kalender'in şiirleri incelendiğinde Einfühlung duygusunun ağır bastığı görülmektedir. Sadece şiirlerinde değil gündelik hayatında da nesnelerle, canlı varlıklarla özdeşleşen Kalender'in *Günler-Yazılar* başlıklı anı kitabında söylemiş olduğu şu ifadeler konumuz açısından dikkat çekicidir:

Kafka'nın işkencesini uyguladım bedenime. 'Değişim'inden etkilenerek, kendimi uzun süre salonda yürüyen karafatma olarak gözledim. Yaşamın dışarıdaki şiddeti arttıkça, kabuğum kalınlaştı, karardı ayaklarımın tüyleri, dev bir böcek oldum, kimseler öldürmesin diye. Dev bir böcek oldum. Yüzümde, sırtımda kabuğum... Dolaşırken odalarda ince bacakları, pembe teniyle simli iplere tutunarak gezinen, yukardan aşağıya, aşağıdan yana korkusuz ve kabuksuz dolaşan örümcek yavrusuna imrendim, yavru örümcek olmak istedim. Hem kimse aldırıyor minik bedenindeki zehre, hem özgür dolaşılıyor divandan pencereye. Şimdi bu halimle, kalkanımla kim görse beni elinde sopa, terlik: 'Anne yetiş kara bir böcek evin içinde!' Anında sırtımda beni yere serecek bir darbe... (Kalender, 2015: 95)

Kalender yukarıda yer alan ifadelerinden önce hayatta yer alan zıtlıklardan (güzel-çirkin, iyi-kötü, haklı-haksız vb.) bahseder. Bu zıtlıkları da ilk önce sanatçıların görüp dile getirdiklerini ve bunun için de cezalandırıldıklarını belirttikten sonra Kafka'nın *Değişim (Dönüşüm)* isimli öyküsünden de etkilendiğini belirterek (Öyküde Gregor Samsa bir sabah böceğe dönüşür.) karafatma ve örümcek ile özdeşleşim ilişkisi kurar. Hayatın şiddetinden korunmak için kabuğu kalınlaşan karafatmanın ya da zehrini içinde barındıran örümceğin yaşama tutunma mücadelesi birinin onları fark edip öldürmesiyle son bulacaktır. Sanatçıların dile getirdikleri doğrultusunda "düzen dışına bırakılma" larını (Kalender, 2015: 95), karafatma ve örümcek ile özdeşleşerek dile getiren Kalender, böceklerin fark edildikleri anda tehlikeli görülmeleri ve yaşam haklarının onlardan alınmasıyla bu durumu ilişkilendirir. Kalender duygularını şiirlerinde de çoğu zaman özdeşleşim duygusuyla anlatmaktadır. Şiirlerinde kısmen özdeşleşim duygusuna sıklıkla yer verilse de tam bir özdeşleşim duygusu da birçok şiirinde yer almaktadır. Çalışmamızda tabiat, nesne ve insanlarla/kahramanlarla bire bir kurulan özdeşleşim üzerinde durulacak yer yer mısralar alıntılanarak doküman analiz yöntemiyle Einfühlung(özdeşleşim) duygusu incelenecektir.

¹ İlayda Ören tarafından hazırlanan çalışmada Arife Kalender'in şiirleri dışında hikâyeleri ve romanı da incelenmiştir. Şiirleri, tema ve yapı bakımından ele alınmış fakat Einfühlung kuramı bağlamında değerlendirilmemiştir. Ceyda Ceren Cörüt ise tezinde, Arife Kalender'in şiir anlayışına yer vererek şiirlerini tematik, biçim, dil ve üslup açısından değerlendirmiş, Einfühlung kuramından "yalnızlık" teması adı altında kısaca söz etmiş fakat detaylı bir şekilde ele almamıştır.

2.TABİAT UNSURLARI İLE KURULAN ÖZDEŞLEYİM İLİŞKİSİ

Arife Kalender en fazla tabiata ait unsurlarla özdeşleyim içerisinde bulunur. Bu başlık altında değerlendirebileceğimiz nehir/göl/deniz, ova, bitki, çiçek, ağaç, deniz canlıları süje'nin bire bir özdeşleyim kurduğu objelerdir. Kalender söz konusu özdeşleyimi anlatırken şiirlerinde sıklıkla teşhis ve istiare sanatını kullanmış, tabiat unsurlarına kişileştirerek ya da benzetme ilgisi kurarak yer vermiştir. Turgay Anar, Einfühlung'da kullanılan teşbih ve istiare sanatları hakkında şu ifadeleri kullanır:

... Einfühlung, canlı varlıkların yanı sıra cansız varlıklarla kurulan psikolojik ilginin neticesinde de ortaya çıkabilmektedir. Cansız varlıklara bakıp onu canlılara ait özelliklerle nitelemek akla ister istemez 'teşhis' ve 'istiare' sanatlarını getirmektedir. Teşhis ve kapalı istiare sanatları, insanın canlılar haricindeki varlıkları anlamlandırabilmek amacıyla etkinliğini fazlasıyla hissettiğimiz ihtiyacın bir gereksinimidir. Einfühlung'da da bu sanatları kullanmak zorunda kalırız. Cansız varlıkları niteleme ve kavrama etkinliğini, içimizde duygusal bir ilgiyle kurarız. Doğayı ve sanat eserlerini insani özellikler vererek açıklamamız, onların üzerimizdeki tesirlerini dile getirmemizde de bu teori karşımıza çıkar (Anar, 2013: 34).

Görüldüğü gibi Einfühlung hem canlı hem cansız varlıklarla kurulabilen psikolojik ilginin sonucunda ortaya çıkabiliyorken Arife Kalender'in şiirlerinde ağırlıklı olarak cansız varlıklarla kurulan özdeşleyim ilişkisini görmekteyiz. Kalender cansız varlıklara çoğu zaman canlılık vasfı izafe etmiş bu doğrultuda teşhis, intak, istiare sanatlarını şiirlerinde daha fazla kullanmıştır. Kalender sadece şiirlerinde değil *Günler-Yazılar* başlıklı eserinde karşımıza çıktığı gibi yaptığı yolculuklarını anlatırken gördüğü tabiatı da kişileştirerek anlatmıştır. Kalender İstanbul'dan Milas'a doğru yapmış olduğu otobüs yolculuğunda yeşillenen kavakların, söğütlerin arasından geçer. Tabiatta gördüğü otlar, çalılar keyifliken ağaçlar hep birlikte halaya durmuşlardır:

Otlar kadar çalılar da keyifli. Bahçe ve yol kenarlarında; tüm dirençlerini yaprağa vermiş, inatla soluk alıyorlar. Dikenlerini saklı bir silah olarak gölgelerinde tutarken; diplerindeki yaban menekşelerinin kokusu buraya kadar geliyor. Gürgen, kestane, meşe, çınar hayıt, kavak, söğüt; hep birlikte yeşil bir halaya durmuşlar. Su, gövdelerinde davul çalarken; hava, esintisiyle dallarını okşuyor. Doğa ayağa kalkmış, doğa konuşuyor (Kalender, 2015: 29).

Milas Günlüklerinin içerisinde yer alan bu ifadeler 19.04.2013 tarihinde kaleme alınmıştır. Baharın gelmesiyle tabiatın canlanmasını, yeniden hayat bulup yeşermesini bir kutlama havasıyla ifade eden Kalender'in şiirlerinde de söz konusu teşhis sanatını fazlasıyla görmekteyiz:

Yaşlı iskeleden bir vapur kalkar

Telaşlı otobüslerin

Arka camındaki yüz

Fulyalı yolların

Kar kokusuna el sallar (Kalender, 2011a: 75)

"Güneşe Çarpan Martılar" başlıklı şiire ait olan yukarıdaki mısralarda şair iskeleye yaşlılık sıfatı ekleyerek onun eskiliğini nitelemiş, telaşlı otobüsler derken de otobüsün değil İstanbul'da sürekli bir yere yetişmek için zamanla yarışan, koşuşan insanların telaşından hatta "*otobüs kalktı kalkıyor içimin gecikme telaşı*" (Kalender, 2011a: 76) mısralarında ifade edildiği gibi kendi telaşından söz etmiş, kendi duygu durumunu otobüse yüklemiştir.

"Gittiğin Gece" başlıklı şiirde ise şair bir ayrılığı anlatır. Sevgilinin gitmesiyle her şey anlamını yitirir. Ayrılık gecesinde yağan yağmur tıpkı özne gibi darmadağındır:

gittiğin gece yağmur yağıyordu

yağmıyor

her damla bir sertliğe çarparak

benim gibi

zerre zerre dağılıyordu (Kalender, 2011b: 388)

Ayrılık acısı yaşayan süje (özne), sevgiliyle birlikteyken kendini güzel görür. Ondandırılmasıyla da içinde onun olduğu bir dünyayı yitirir. Onun için süje ayrılık gecesinde yağın yağmur ile özdeşleşim ilişkisi kurarak kendi duygu durumunu ona yükler. Yağmur yağmaz âdetâ her damlası sertliğe çarparak zerre zerre dağılır. Dağılan, paramparça olan süjedir. Süje kendi duygularını objeye (yağmur) yüklemiş ve bu duyguyu onda yaşayarak yağmurun zerre zerre dağıldığını ifade etmiştir.

Görüldüğü gibi şair çevresinde gördüğü objelerle özdeşleşim ilişkisi kurarak duygularını ifade etmektedir. Adem Gürbüz'ün de dediği gibi, *“Einfühlung kuramı, şiir ile şair arasındaki bağı ortaya koyan, şiirin subjektif yönünü açığa çıkaran, eser ile müessir arasında ne tür bir ilgi olduğu üzerine yoğunlaşan”* (Gürbüz, 2020: 149) bir kuramdır. Kalender de objelerle özdeşleşim ilişkisi kurarak duygularını anlatır ve söz konusu durumu içeren birçok şiiri bulunmaktadır. Çalışmamızda asıl üzerinde duracağımız ise Kalender'in bire bir özdeşleşim kurarak nehirlerle, bitkilerle, ovalarla, çiçeklerle vb. hemhal olduğu şiirleridir.

Arife Kalender Malatya'nın Arguvan kazasının Ermişli köyünde dünyaya gelmiş, kadınların yaşamış olduğu sorunlara, sıkıntılara küçük yaşta şahit olmuş, gördüğü, duyduğu acıları şiirleri aracılığıyla dile getirmiştir. Kalender'in Fırat ve Dicle nehirlerinden bahsettiği birden fazla şiiri bulunmaktadır. Bahsi geçen nehirler doğa güzelliklerinden öte acıların tanığı bir tarih olarak karşımıza çıkmaktadır. *“Fırat”* (Kalender, 2011a: 41-43) başlıklı şiirinde süje; Fırat(obje) ile bire bir özdeşleşir. Nehirleri dolananın kendisi olduğunu söyleyen süje, çağlar boyunca düşlerinin göletlerde toplandığını ifade ederek kendisini, saçlarının kıyı gözlerinin sürgün Fırat'ın öz suyunda çimen olarak tanımlar ve şöyle devam eder:

Fırat'ım ben

Buz ve kar altında

Ne ateşler düştü kollarıma

Ne ateşler söndürdüm

Bir bilsen (Kalender, 2011a: 41)

Şair buz-kar ve ateş tezatlığına yer vererek Fırat'ın nice canlar aldığını vurgular. Fırat nice ateşleri yani ocakları söndürmüş, aileleri dağıtmıştır. İlerleyen mısralarda süje nice kollar taşıdığını, nice analarının bağrından koparılmış başları alı gelinleri, yiğit alınları aldığını söyler ve *“Ne tarihler girip çıktı yorganımın içinden”* (Kalender, 2011a: 42) mısraıyla söz konusu durumun tarih boyunca devam ettiğini, bu acıların dönemsel değil tarih boyunca süregeldiğini ifade eder. Ardından özne Aleviyim, Süryaniyim, Sünniyim, Arapkir'im, Ermeniyim diyerek kendini farklı mezheplerin yerine koyar ve hepsiyle özdeşleşerek onların kanının kendisinde yani Fırat'ta aktığını söyler. Daha sonra Fırat, Dicle ile konuşur. Fırat ile Dicle'nin birleştiği Şattülarap'da ölümler de birleşir ve onlar artık su değil içlerinde cansız bedenlerin uzuvlarını barındıran âdetâ bir mezara dönüşürler:

Bir baktık Şattülarap

Onun ölümleri, benim ölümlerim

Biz artık su değiliz ki

Durmadan çıkıyor tarihin

Koldan bacaktan

Gövdeleri (Kalender, 2011a: 43)

Şair *Yedi İklim Dört Mevsim Türkiye Destanı* isimli şiir kitabında yine aynı adla “Fırat” (Kalender, 2011b: 106-120) başlıklı şiire yer verir. Söz konusu şiirinde de şair Fırat’ı benzer şekilde acılar, ölümler ve yok olan ailelerle bir ele alır. Şiire;

Heyy,eyyyy heyyy, ey yyy

ben su değilim, eğil de bak

su değilim ben (Kalender, 2011b: 106) mısralarıyla başlayan Kalender, Fırat’ı bir su olarak görmez. Fırat bir tarihtir ve bu tarih intihar, cinayet, savaşlarla doludur. Fırat ile özdeşleşim kuran özne, nice aşklar ezberlediğini, nice ölümler gördüğünü kanı kumla kayayla temizleyip ceylanları, keklikleri emzirdiğini, eşkıyaları gizlediğini söyler:

derelerim haber toplar, çayla buluşur

Sürükleyip getirirler hayatı, suyuma karışırlar

Oralarda ne var, toy düğün sıkça savaşlar

Akıp gittim, sağır-duymaz değilim

Balçığım duruyor, dibimin toprağında

Çıgıllıklar, yığınlar dolusu beden, susmayan ağıt

Heyyy, eyyy, eyyyy, heyyy

Ben su değilim yalnızca

Tarihim ben (Kalender, 2011b: 106)

Fırat yani özne birçok hayatı barındırır içinde. Özne, toylara düğünlere şahit olsa da en çok gördüğü savaşlardır. Gördüklerine ve duyduklarına kayıtsız kalamayan özne, balçığında birçok cansız bedenleri, ağıtları saklar. Şiirin devamında Selçuklulardan bu yana insanların hayatta kalma savaşına yer verilir. İnsanlar zorlu iklim koşulları, yoksulluk, eşkiya baskınları, ağalarla beylerle mücadele edip tek olan kaybeder inancıyla birlik olup topluca toprağın üstünde kalabilmek için zalimin karşısında tek tek değil binlerle bir dururlar.

“Güneydoğu” (Kalender, 2011b: 122-176) başlıklı şiirde ise, Dicle ile Fırat’ın aşkından söz edilir. Birçok bakımdan birbirleriyle ilgili olan Fırat ve Dicle nehirlerinin bir arada ifade edildiklerinden söz eden Mehmet Ulucan, şiirlerde Dicle’nin dişil ve Fırat’ın eril olarak anılmalarına da yer vererek birçok şiirde Dicle ve Fırat’ın kardeş, arkadaş, sevgili, eş olarak yer aldıklarını söyler (Ulucan, 2020: 116-117). Kalender’in şiirinde de söz konusu nehirler sevgilidir. Güneydoğu’da yeşilin az sarının bol olduğundan ve çok sıcak olan topraklardan bahseden özne, Harran ovasında buğdayların, sarı başakların yattığını toprağın ise arzulu, sevişken ve doğurgan olduğundan söz eder. Toprağı dişil olarak gören Kalender, şiirine şu mısralarıyla devam eder:

Dicle’yi Fırat’la mı aldatır döşeğinde

ikisi de oğul mudur belinden doğan

onlarla bire beş kucağında ekinler

onlarla çömlek, testi, kitabeler (Kalender, 2011b: 167)

Döşeğinde Dicle’yi Fırat ile aldatan toprak bereketin, doğurganlığın simgesiyle bire beş ekin verir.

Fırat için şiirler yazan Kalender, Dicle’nin hikâyesini de kaleme alır. “Dicle” başlıklı şiirde (Kalender, 2011b: 177-189) Dicle ile özdeşleşen süje:

... Temiz suydum

temiz yüzümde

dağların tepeleri, kuşların gölgeleri (Kalender, 2011b: 177) ifadeleriyle aslında ilk zamanlar temiz bir su olduğunu fakat zamanla kirlendiğini söyler. Dağların tepesinde, kuşların gölgelerinde tertemiz bir su olan Dicle çağlar, ağlar, susar. Dicle'nin sularında bir anne, doğurur doğurmaz bebeğini boğar. Oysa ilk zamanlar daha kentler, toplar, tüfekler yokken öldürmek yasakken Dicle'nin yani süjenin suyu temizdir. Herkes bedeninde kendi tanrısını sorgularken Dicle'nin dalgaları rüzgârla cilveleşir. Baharda suları iğde çiçeği kokar, kıyılarında tilki saklanır, kurtlar su içer, kavakların ısıltısı göğsüne düşer. Bir dağın ayakları dibinde ay saatlerinde Dicle'nin suları kabarırken bir evde düşün ya da feryat figan varken Dicle zamanları dinler. Bu toprağın kadınlarını kendisine benzetir. Su gibi ırmak gibi değildir Dicle. Canı vardır. Gelip geçtiği yerlerde acıyı, kahrı sezer:

Dicle'yim

toprağına karıştım Fırat'ın

suyunu çaldım

öfkesini aşikar etti savaştı gürzle

kadınım, oyunlar hazırladı susuşlarım

ne dinler duyar, ne sultanlar inanır

kadınım, şahitliği geçersiz insan

Dicle'yim, hayat suyla yaşar

Tanrıça, ilahe, ece (Kalender, 2011b: 179)

Dicle'nin kadınlığını/dişiliğini vurgulayan şair, toprağına ve suyuna karıştığı için Fırat'la savaştığını söyler. Kadının verdiği hayat mücadelesini şiirlerinde dile getiren Kalender, kadına “namus” adı altında kurulan baskılarla, dayatmalarla yaşatılan acılara, kadının toplumda yer edinemeyişine, susturulmasına yer verir. Oysaki kadın, su kadar değerlidir. Yukarıda yer alan mısralarda da kadınların değer görmediği eski zamanlardan yola çıkılarak kadın, şahitliği geçersiz bir insan olarak tanımlanır:

Dicle'yim ben, su sanılır

yatağım belli, doğum yerim

sevişmelerim yasal

uysal aile kızım, tarih camlarında

köprüler gerdanımda inci mercan

susmalarımın bedeli zengin oğul, güçlü bey

ana sultan gibi geçtim ovalardan (Kalender, 2011b: 181)

Şiirin devamında Dicle'nin şahit olduğu olaylara, yaşadığı acılara yer verilir. Dicle açlığın, törenin, yoksulluğun da bir bedeli olarak tecavüz edilen çocukları, intihar eden gençleri görür. Sularında deli gelinleri, dölsüz oğlanları saklar. Dicle ve Fırat'ın yan yana durduğu kralların, krallıkların terk ettikleri ovalarda tarlalar çöle benzer. İki nehir su sanılsa da aslında tarihin şahitleridir. Ayı, güneşi damlada saklayarak hayatın içinden geçerler:

Dicle'yim ben kadın, kısarak

ikinci nehir, ikinci toprak ikinci

inci gibi büyüttüm sedefimde kimliğimi (Kalender, 2011b: 182)

“İkinci” ifadesini tekrar sanatıyla vurgulayan Kalender, kadının ataerkil toplumda erkekten sonra geldiğini hatta çoğu zaman da bir yer edinemediğini vurgular. Kadındır, köledir Dicle. İsmi geçersiz, ruhu sezilmez, tali

toprağın mazlumudur. İnsanlar, ona söyler düşlerini, ona ağlarlar. “*ağıtlar tabutudur*” Dicle. İnsanların yüzlerini o güldürür. Asi oğlu yatıştırır anadır aynı zamanda.

şimdi huysuz, şimdi acı delirini

bilgi arsız bir nineyim

Dicle’yim Dicle (Kalender, 2011b: 183)

Kalender, nehirleri göllerle karşılaştırarak göllerin nehirlerle benzemediğinden ve sır tuttuğundan bahsettiği “Van Gölü” (Kalender, 2011b: 95-98) başlıklı şiirinde ise, Van Gölü ile özdeşleşerek sır tuttuğu acılarını detay vermeden anlatır. “*sustum gördüklerimi, üstüne sular örttüm*” (Kalender, 2011b: 95) mısraıyla şiire başlayan ve yine aynı mısrayı ileride tekrar ifade ederek vurgulayan özne gördükleri sonucunda döşeğinde çırpındığını, derinlerinde hıçkırık olduğunu söyler. Fırat ve Dicle’de karşımıza çıktığı gibi acılar son dönemlere ait değildir. Van Gölü de:

yosunlarım aralansa, ışısa dipte çamur

unuttum adlarını boyların, kavimlerin

hepsi insandı, tümü insan

tanrıyı ayrı adla andılar (Kalender, 2011b: 95) diyerek insanlığın eski zamanlarından bu yana acılar çektiklerini ve bu duruma da kendisinin şahit olduğunu söyler.

Su motifinin çoğunlukla yer aldığı şiirlerde su; nehir, göl olarak karşımıza çıktığı gibi okyanus, dere, çay bazen de bir yağmur olarak yer alır. “Yağmur Sandım Kendimi” (Kalender, 2018: 33-34) başlıklı şiirde özne, yağmur ile özdeşleşim kurarak böğürtlenin, şeker kamışının, turp ve pancarın vb. sarnıcından su çektiğini söyleyerek şöyle devam eder:

ona yağdım, sana yağdım

kendimi yağmur sandım

damlıyorum bir yaprağın ucundan

nem aldım, dünyaya düştüm

camlara vurdum parmak ucuyla

şehrin gecesini uyurdım (Kalender, 2018: 33) yağmur ile özdeşleşen özne, nem alıp dünyaya düşer. Bir yaprağın ucundan damlar, camlara vurur ve uyuyan geceyi uyandırır. Yemek kokan mutfak, ölüm döşeğinde hasta, sarhoş olan adam, saçaklara gizlenmiş güvercinler... Özne rüzgârla yollardan koşarak topraktan geçer, su içindedir:

dere bendim, çaya döndüm, çağladım

içim dil alıyordu içinizin bağından (Kalender, 2018: 34) dereyken çaya dönüp çağılayan süje, birden sağanak halinde yağmaya başlar. Arife Kalender’in şiirlerinde görüldüğü gibi fazlasıyla su motifi yer almaktadır. Kendisi bu durumu şu sözleriyle ifade etmektedir:

Dünyaya ve insana baktığımda; yarısından fazlası derya, deniz... Şiirlerime baktığımda onlar da öyle. O halde ben sudan yapılmışım, deniz de olabilirim, nehir de... Meğer benim en büyük imgelerimden birisi ‘deniz’ imiş... Bunda ‘deniz gerçeğinin’ değişkenliği, renkliliği ve farklı objeler sunması kadar, benim suyun mavileştiği yerde kendimi özgür duyumsamanın, özgürlük isteminde denizi kaçış yeri olarak görmemin de payı olsa gerek... (Kalender, 2015: 168-169)

En büyük imgesinin deniz olduğunu belirten ve denizi de özgürlük olarak gören Kalender’in nehir, göl, yağmur gibi duygu aktarımı yaptığı diğer bir tabiat unsuru da ovadır. “Gülün Gürültüsü” (Kalender, 2011b: 302-303)

başlıklı şiirde özne, gülün gürültüsüne uyandığını ve onlar uyurlarken mavileri az az çaldıklarını fakat birilerinin de getirip mavileri yerine koyacaklarını söyleyerek şöyle devam eder:

her rengin yurdu farklı

ben mavinin yurttaşayım sorsalar

çocuk gülüşlerinden yapılmış ovaydım eskiden

şeklimi *unuttum nasılım şimdi* (Kalender, 2011b: 302)

Mavi renk huzuru, barışı, güveni, özgürlüğü, akli simgeler (Batur, 2016: 281). Özne de kendini huzurun, güvenin, aklın yurdunda bir yurttaş olarak görür. Mavinin kendisinde özgürlüğü, yaşamın güzelliklerini çağrıştırdığını söyleyen Kalender, söz konusu şiirinde “yaşama ve özgürlüğe duyarsızlık gösteren uyku halinde olan insanlığımıza gönderme” yaptığını belirterek (Cörüt, 2024: 215) toplumsal bir eleştiride bulunur. Ovayla özdeşleşim kuran süje, eskiden çocuk gülüşlerinden yapılmış bir ova olduğunu da söyler. Çocuk ise masumiyetin, temiz olanın, mutluluğun simgesidir. Masumiyet, huzur, güven eskide kalmıştır artık. Süje bunların hasretini de çekmektedir:

bir celâli bekliyor içerimde

bazen erkek oluyorum ah! ekmek ne zor

aklım olsa ot olurdum göllerde saz

bir sincap bile cevizini koruyor

aşka güvendik, aşka güvendik

her gün iki kanat bırakırdı kapiya

adımın harflerinden kırmızılar sarkıyor

gülün gürültüsü bu (Kalender, 2011b: 303)

İçinde bir öfkenin, kızgınlığın yer aldığını belirten özne, kendini zaman zaman bir erkeğin yerine koyar. Erkek ve ekmek kelimelerini bir arada kullanarak geçim derdini ve bu uğurda verilen zorlu mücadeleleri ima eden özne, ot veya göllerde saz olmak ister. Böylece hayatın tüm yükünden kurtulabilecektir. Bir sincap bile cevizini koruyorken güven duygusu zedelenen özne “aşka güvendik” ifadesini vurgulayarak yaşadığı hayal kırıklığını dile getirir. Maviden kırmızıya geçiş yapan özne, adının harflerinden kırmızılar sarktığını söyler. Kırmızı ise aşkın, sevginin simgesi olduğu gibi nefreti, kızgınlığı, savaşı da içermektedir. Güven, huzur, mutluluk, barış yıllar içerisinde yerini nefrete, kızgınlığa, savaşa bırakmıştır.

Arife Kalender’in şiirlerini incelediğimizde çiçeklerin özellikle gülün şiirlerde sıklıkla kullanıldığını gördük. “Al Yeşil Kuşandığımsın” başlıklı şiirde olduğu gibi özne, her gün tan ağarırken çiçekçi kız gözlerini gözlerine takarak sümbülü, nevruzu, yedi rengi ardından da nazlı bir gülü kuşanır:

Alırım nazlı gül

Okşarım, kollarımda nenni

Bebemsin, kuşanırım seni

Ak güne yetiştirmek için (Kalender, 2011a: 55)

M. Fatih Andı, “hayatı güzelleştirme yollarından en önemlilerinden birisi de çiçeklerdir” (Andı, 2010: 87) der ve 17. yy’dan itibaren gülün yanına lale ve karanfil konulsa da güzellik tahtında bizde her zaman gülün oturduğunu söyler (Andı, 2010: 88). Kalender’in şiirlerinde de gül çok daha fazla yer almakla birlikte kırmızı gül ve karanfil aşk, kadın ve ölüm temalarıyla iç içedir. Söz konusu şiirde de özne, gülü nazlı olarak görür. Güzelliğin simgesi olarak karşımıza çıkan gül gibi ağaç da büyüklüğü, ululuğu simgeler. “Ağaç I” (Kalender, 2022: 18) başlıklı şiirinde Kalender kendisini bir ağacın yerine koyarak onunla özdeşleşir:

bahara çiçeklenen bir ağacım

kollarım yukarıya, ötesine evrenin

köklerim milyonlarca damar

atar kabuğumun altında

soysalar (Kalender, 2022: 18) diyen özne, kolları evrenin ötesine doğru yukarı uzanan, kabuğu altında milyonlarca damarı atan, baharda çiçeklenen bir ağaçtır. Gövdesi güz güneşinin yalan sıcağına aldanarak meyveye heveslenip yeniden dirilse de önünde karakiş, kendini belli etmeyen bir ayaz vardır oysa ki.

bir ağacım dedim ya

kurumanın ölümden ne farkı var (Kalender, 2022: 18) mısralarıyla şiirine son veren Kalender, bir ağaç olduğunu tekrar edip vurgulayarak bir ağacın kurumasını ölümle eş tutar. Sonbaharın yalancı baharına kanıp çiçek açan ağaç kışın gelmesiyle yapraklarını döküp kuruyacak baharın gelmesiyle tekrar canlanacaktır.

“Ağaç II” (Kalender, 2022: 19-20) başlıklı şiirde ise, şair bire bir özdeşleyim kurmaz ama bir ağacın neler yaşadığını kendi penceresinden “Dün bir ağaçla konuştum” mısraını şiir boyunca tekrar ederek anlatır. Ağaçla konuşan özneye ağaç da kendi dilinden bir şeyler söyler ve ağacın yaprakları oynar. Ağacın dalları şamdan, boyu ise apartmana benzer:

kim fısıldadı kulağıma

korkuyorum yangından, testereden

dallarına ölüm korkusu sakladılar (Kalender, 2022: 20) diyen ağaç, insanoğlunun kendilerine verdiği zarardan bahseder. Doğanın ve insanların yaşam kaynağıdır ağaç. Ağaç ya çıkan bir yangında kül olmaktan ya da testerenin hışımıyla dallarını kaybedip yara almaktan/ölmekten korkar. Şiirde daldan dala geçen kargalardan, dallarda ısıklı çalan kuşlardan bahsedilse de ölüm teması daha ağır basmaktadır. İnsanoğlu gibi rüzgâr da ağaca zarar verir. Sonbahar geldiğinde rüzgâr, ağacın yapraklarını yere savurur. Özne ise “*dökülen yaprak değil, zamandır*” (Kalender, 2022: 20) imgesiyle dökülen bu yaprakları yaprak olarak değil zaman olarak görür ve ağaçların da güzü iyi tanıdığından bahseder.

Kalender’in bir objeyle özdeşleyim kurması için onda illâ güzellik duygusunun uyanması (estetik kaygı) şart değildir. Bazen bir kabak ile özdeşleşerek duygularını onun üzerinden de dile getirir. “İçsel Oyunlar-2” başlıklı şiirde olduğu gibi içsel oyunlara başvuran özne, ara sıra bir kabak olur ve antenini usulca tümseğe uzatır. Uzandığı yerden geriye döner ve yaprağındaki karıncayı okşayarak dünyanın ayaklarını arar. Korkuluğundan korkan öznenin çiçekleri kuşlara yem olur ve bitkice yaşama tutunma mücadelesi verir:

Kabak oluyorum ara sıra

dolayıp taş çengelimi

bir adım daha ileriye çekerek bedenimi

yaşama hakkımı kullanıyorum bitkice (Kalender, 2011a: 195)

Tabiat unsurları içerisinde yer verebileceğimiz diğer bir unsur da deniz canlılarıdır. Denizi özgürlük olarak gören Kalender, deniz canlılarıyla da özdeşleşme ilişkisi kurmuş ve kendi yaşadığı duygular doğrultusunda onları ifade etmiştir. Örneğin; “İstiridye ve İnci” başlıklı şiirinde, inci ile özdeşleşerek incinin nasıl oluştuğunu anlatır. Özne yani süje, bir kum tanesidir. Kayaların dibinde kocaman bir midye durur. Özne suların aldatıcı akıntısına kapılır. Kum tanesi kendisine yaldızlı bir kabuk arar. İstiridenin içine giren kum tanesini istiridye sedeflerle örter. Fakat daha sonra istiridye ağlara yakalanır:

yakalandım ağlara, zaman ele verdi beni

hüznümün beyazı satılıyordu

söz dilde gizli, inci konuşmaz

acemi sarraf kör bıçakla, sedefi tenimden kaldırıyordu

küçük diyor, değersiz kılıyor bedenimi (Kalender, 2011b: 26)

Kum tanesinin yani öznenin inciye dönüşmesiyle sonuçlanan macerada özne, kendisine yaldızlı bir kabuk ararken sonuç hiç ummadığı bir şekilde gerçekleşir. Kalender'in hayatta kalma mücadelesini dile getirdiği bir başka şiiri de "Kabuğunu Yiyen İstakoz" (Kalender, 2011b: 10-11) başlıklı şiiridir. Şair bu şiirini izlemiş olduğu "İstakozun Hayatı" adlı bir belgeselden etkilenerek kaleme alır (Kalender, 2015: 49). Şiirde istakozun kabuk değiştirerek yenilenme ve hayatta kalma mücadelesi anlatılır. Kabuğundan kurtulmaya çalışan istakozun duyargaları en savunmasız olduğu anda düşmanlarını kollar. İstakoz hızlı bir şekilde derisine su toplar. Attığı kabuğunu hızla tüketerek yeni doğmuş bir çocuk gibi olur. Yaralı bir salyangozu, yosunu sırtında taşıyan istakoz gün gelir bu kadar yükü taşıyamaz ve her şeyi kabukta bırakarak gider. İstakoz yaşlanınca kabuğun kolay atılmadığını bilir. Kabuğunu hemen onarsa da kabuğunu terk etmeyen kolunu onarması zordur onun için. Tıpkı istakoz gibi özne de kabuğunu değiştirmeye ve yenilenmeye ihtiyaç duyar. Bu durum şiirinin başında ve sonunda ifade edilen şu mısralarla dile getirilir:

özledim odamı, nefret ediyorum evimden

evim benim kabuğumdu (Kalender, 2011b: 10)

Mehmet Narlı, bir şiirde ev ve evin bölümlerinden, eşyalarından bahsediliyorsa o evin artık sadece özel bir mülkiyet olmadığından farklı birçok anlam alanlarını içerdiğinden söz eder. Söz konusu anlamlardan biri de evin artık "*yalnızlığı ve çaresizliği barındıran bir kabuk*" (Narlı, 2007: 67) olarak görülmesidir ki şiirde de söz konusu duygu yer almaktadır. Şiirde evini kabuğu olarak gören özne, evinden artık nefret ediyordur. Bu duygusunun ne kadar baskın olduğunu şiirinin sonunda bire bir aynı mısraları tekrar ederek vurgulamış olur. Özne yeni benler arar. Eğer yenilenmez yani kabuğunu değiştirmezse boğulacaktır. Tabii kabuğu değiştirmek aldığı her yaşta günden güne daha zor olmaktadır. Artık sırtına yüklediği yükleri de taşıyamaz olmuştur. Şair söz konusu şiirinde istakozun kabuğundan yola çıkarak eviyle bir benzerlik kurmuştur.

Alberto Eiguer *Evin Bilinçdışı* başlıklı eserinde taşınmayı; olumlu bir hareket, bir değişim, bir mutasyon süreci olarak görür. "*Pek çok hayvan türünün yaptığı gibi deri değiştirmedikimiz için ev değiştiriyoruz denilebilir mi?*" (Eiguer, 2018: 112) sorusuna cevap olarak doğanın bizlere büyümek için deri değiştirme imkânı vermediyse de kültürün ruhumuzu yenilememiz için taşınmayı sunduğunu söyler (Eiguer, 2018: 121). Yani deri/kabuk değiştirip yenilenemesek de taşınarak bir yenilenmenin, değişimin içerisine girmiş oluruz. Söz konusu şiirde de özne kabuk değiştirmek yani nefret ettiği evini değiştirmek ister. Tabii bu değişim kolay olmayacaktır. "*Taşınmak bir geride bırakma sınavıdır: nesneleri, duvarları, bir mahalleyi, komşuları, esnafı ardında bırakma.*" (Eiguer, 2018: 115) Özne de bu sürecin sancılı olacağını bilmektedir:

her yenileniş galip olmaksa yaşamda

bir parça kalmıştır yenilgiden

kabuk kolay atılmıyor yaşlanınca (Kalender, 2011b: 11)

Yaş aldıkça alışkanlıklardan vazgeçmek daha zordur. Özellikle bekâr ve gençken "*taşınma 'biraz daha fazla özgürlük' ile bağdaştırılır*" (Eiguer, 2018: 119) yalnız ve özgür olma düşüncesi taşınmayı cazip hale getirir. İleriki yaşlarda tüm yaşanmışlıklar mekâna, eşyalara sinmişken anıları, alışkanlıkları arkada bırakıp gitmek kolay değildir. Söz konusu şiirde ev ile kurulan özdeşleşim ilişkisinde gördüğümüz gibi Kalender'in tabiat unsurları dışında nesnelerle kurduğu özdeşleşim de şiirlerde yer almaktadır.

3.NESNELER İLE KURULAN ÖZDEŞLEYİM İLİŞKİSİ

Şiirleri incelediğimizde bire bir özdeşleyim kurulan nesnelerin ev, gemi, deniz feneri, kapı/cehennem kapısı ve soba olduğunu görmekteyiz.

“Çatısı Akan Ev” başlıklı şiirde özne, çatısı akan bir ev (obje) olduğunu söyler. Huzursuzluğun, sıkıntıların, sorunların baskın olduğu şiirde özne kendisini ayrıca hesabı zayıf bir tüccar, iğnesi kayıp bir terzi olarak da görerek asıl sahip olması gereken niteliklerden, nesnelerden yoksun olduğunu belirtir:

Çatısı akan bir evim

gökler üstüme çöker, yağmur içime

hesabı zayıf tüccarım

iğnesi kayıp terzi (Kalender, 2014: 15)

Yoksulluğun, sıkıntıların ifadesi olan çatısı akan evde özne sorunlarına çare bulamaz. “*sel dindi, sakın akıyor su bende sürüyor uğultular*” (Kalender, 2014: 15) diyerek suyun sakinleştiğini fakat kendisinde hâlâ sıkıntıların (uğultuların) devam ettiğini söyleyerek çatısı akan bir ev olduğunu yineler. Evin odaları, küflü ve ıslaktır. Özne ise alt üst olmuş gündüzlerden sonra hasret çekmektedir. Yaşanan sorunların mekân üzerinden anlatıldığı bir diğer şiir ise “Evdeki Evler” (Kalender, 2022: 16-17) başlıklı şiirdir.

Şiirde özne, evlerin içinde yer alan evlerden (sandık) bahseder. Babaannenin aynalı sandığı vardır. Sandığın kocaman anahtarını babaanne kuşağında taşır. Sandıkta yemeniler, kefen bezi, eski yazı belgeler, öznenin dedesinden kalma çakı bulunur ve özne sandığı “*ev içinde evdi sandık*” (Kalender, 2022: 16) mısraıyla tanımlar. Odaları kişileştirerek anlatan özne, odaların filizlendiğini ve odaların da güzü olduğunu, daldan yaprakların ayrılarak gittiğini söyler. Böylece ayrılığı ifade eden özneye, kitaplar durmadan ömrünün çoğunun içeride kaldığını anlatır. Oysa özne “*Kapıyı kilitleyip çıktım*” mısraıyla başlayıp ve ileriki mısralarda tekrar ettiği bu ifadeyi sorgular. Şiirin sonunda:

sandım ki dışarıda kaldım

oysa açıyor tüm kapıları kilitler

Yoksa ev ben miyim? (Kalender, 2022: 17) diyerek aslında kapıyı kapatıp giden değil kapıları açan olduğunu, ömrünün çoğunu evde geçirdiğini söyleyerek kendisini bir ev olarak görür. Söz konusu şiirde süje kestaneyle de özdeşleyim kurar:

şimdi bir kestane miyim soyulmuş

Ne kadarını yanımda taşıyorum kabuğün

Dikenli uykularım, telaşlı bekleyişler (Kalender, 2022: 16)

Kestane dikenli bir kabuğa sahiptir. Kabuk çatlar ve içinde tohum yani kestane vardır. Özne de Tecahül-i Arif sanatıyla kestane olup olmadığını sorar. Tıpkı bir kestane gibi kabuğunu yanında taşıyan özne, kabuğun dikenini anımsatacak alışılmamış bağdaştırma olan “*dikenli uykuları*” arasında bir bağlantı kurar. Bu şiirinde de evi kabuğu olarak gören özne, kapıyı kilitleyip dışarıya çıktığında evin evde kalıp kendisinin dışarıda olduğunu söylemesine rağmen evin tüm izleri, lekeleri soluğuna sinmiştir. Onun için de dışarıya çıkan özne kabuğundan izleri de yanında taşır. Hayatın getirmiş olduğu sıkıntıları içeride bırakıp onlardan kurtulamayan özne, “Bulut Sonrası” (Kalender, 2018: 5-6) başlıklı şiirde de hayatın yükünü yüklenen bir gemi olarak karşımıza çıkar:

boğazın ortasına oturdum

yük gemisi gidiyor suları yara yara

benim de yüküm var, ben de gemiyim

taşırim hayatın yüklediği ne varsa (Kalender, 2018: 5) diyerek kendisinin bir yük gemisi olduğunu söyler. Gebe bir buluttan dünyaya düşüp kendisi olan özne, tıpkı yük taşıyan gemi gibi hayatın yükünü taşımaktadır. Öznenin sol yanı kara örtülerin çekildiği, yangın sıcaklığının kavurduğu, acıların yaşandığı Doğu iken sağ tarafında göğü delen binaların bulunduğu, yeşilin solup erguvanların kaygı duyduğu, çınarın küstüğü, kuşların canlılığını kaybettiği ve her gördüğünün gözünü kanattığı Batı vardır. İki yanı hüznün, acı, beton yığınları vb. olan öznenin aradığı kent ise İstanbul değildir ve özne arayış içindedir. Tıpkı “Sorguda” (Kalender, 2011b: 350-351) başlıklı şiirinde olduğu gibi.

bendim yasa

ve çocuklarının kaniyla yaşayan

yarasa

çok şeydim

hem hiçbir şey değildim

bir deniz feneriydim belki

fırtınalı kıyılara çarparken sular

dürüldüm içime katlandım

taşan bendim (Kalender, 2011b: 350)

Oğulları, kızları doysunlar diye tarlalarda ekinleri yeşertenin, doğurduğuna gardiyan, hâkim ve ecel olan ilahenin kendisi olduğunu söyleyen özne ilahe, yasa, yarasa gibi farklı özdeşleyim içinde olduğunu ama aynı zamanda hiçbir şey olmadığını dile getirerek belki de suların fırtınalı kıyılarına çarptığı bir deniz feneri olduğunu söyler.

Arife Kalender’in özdeşleyim kurduğu diğer bir obje de kapıdır. “Kapı” (Kalender, 2011b: 34) başlıklı şiirinde özne “*herkes kendini bir şey sanıyor bense bir kapı*” (Kalender, 2011b: 34) diyerek eşliğinde postal izleri, hırsızlar, dilenciler olan sevgiliden alınan öpücükleri barındıran, çift kilitli, tek kanatlı bir kapı olduğunu söyler. Belki kapı da değil kapıların tokmağıdır özne:

bir kapıyım sadece

çamdan, çelikten, çitten

demirden bile olsam aşk ezip geçer (Kalender, 2011b: 34)

Kapının hangi malzemeden olduğu önemli değildir. Önemli olan aşkın gücüdür. Aşk ağacı, çeliği, demiri bile ezip geçebilecektir. Söz konusu şiirinde aşkı yücelten, aşkın gücüne inanan şair, “Her Ayıp Yakınımdır” (Kalender, 2011b: 14-15) başlıklı şiirinde ise aşkın kirli olduğunu söylemektedir. Özne bu sefer kendisini cehennemin kapısı olarak niteler:

cehennemin kapısıyım içeri gir

tanı dehlizlerimi, sırlarımı arala

adımın duvarlarıyla örteceğim yüzünü

şerbetin şirretinde bekleyen zebaniler

seni sefil, seni sebil, zerre zerre

bedenimin korlarına atacak (Kalender, 2011b: 14-15)

Cehennem, zebani, kor kelimeleriyle tenasüp sanatını kullanan şair cehennemin kapısından öte günahkârların zebaniler tarafından içerisine atılan cehennemdir. Sevgili, biçimsiz olan sevdiğinin saçlarını, ellerini, ayaklarını düşlerinde güzelleştirerek aşka gerekçe kılmalıdır. Sonraki mısralarda “*serseriyim, her ayıp yakınımdır*” (Kalender,

2011b: 14) diyerek özne kendisini azat ettiğini söyler. Tüm kötülükler ortaya çıkmış ve ölüm belirmiştir. İhanet ilk zamanlarda uzaklarındayken içlerindeki ejder daha sonra çıkacaktır:

cehennemin kapısıyım içeri gir

çiz suretimi, beni adlandır

seni kendime karaladım

surların ötesindeyiz, cüzamın eşiğinde

temiz idik... Kirlendik, kirlidir aşk (Kalender, 2011b: 15) “*Cehennemin kapısıyım içeri gir*” mısraını son bendde de tekrar edip vurgulayan özne, aşkın insanları kirlettiğini, aşkın kirli olduğunu söyler. Kendisini bir cehennem kapısı olarak gören özne, sevgilinin bu kapıdan içeri girmesiyle onu ateşinde yakacak ve sevgili temiz olarak girdiği kapıdan kirlenmiş olarak çıkacaktır.

Gaston Bachelard (1884-1962), kapıyı şöyle tanımlar: “*Basit bir nesne, bir kapı; duraksama, yasak olana duyulan eğilim, arzu, güvenlik, misafirperverlik, saygı hayalleri uyandırdığında, bir ruhun dünyasındaki her şey nasıl da somutlaşıyor!*” (Bachelard, 2020: 268) Bachelard’ın da dediği gibi farklı duyguları çağrıştıran kapı şair için eşiğinde postal izlerini, hırsızları, dilencileri barındırdığı gibi sevgiliden alınan öpücükleri de barındırır ya da yasak olanın arzulanmasıyla atılan adımlarla temiz olanı kirleten bir nesnedir kapı.

“Katil Soba İtirafı” (Kalender, 2011a: 280-281) başlıklı şiirde ise şair, elde olmadan gerçekleşen bir ihaneti anlatır. Soba ile özdeşleşen öznenin kovanını kömürle doldurup tutuştururlar. Özne, fırtınadan korkar. Lodos, dumanı onun içine çevirdiğinde soba kendi zehrine dayanamaz ve damarı çatlar. Oysaki mutlu bir gecenin tanığıdır özne. Aile, onun ateşinde mısır patlatıp kestane soyar. Yer yatağında karı koca, kanepede bebek uyur. Fırtına bu mutluluğu bozana kadar:

beni sacdan, demirden soba yapan

demirdöküm işçisinin evindeyim

karardı gök, alabora bulutlar, öksürük

alev sustu, puslandı kömür, zehir bekletiyorum

ustam, ustam kalk, herkesi dışarı çıkar! (Kalender, 2011a: 281)

Soba telaş içinde ne kadar ustasına seslense de sesini duyuramaz. Ona şekil veren ustasına borcu vardır. Rüzgârla ne kadar savaşa da fırtınaya yenilir soba. Zehirli duman içeriye dolar. Artık özne Yaradan’ına ihanet etmiş bir katildir:

yenildim fırtınaya, içim dışımda artık

yaradanıma ihanet ettim, lanetliyim

beni tutuklayın, eritin demir fırınlarında

yanıp yandırdım, okumam yok yazamam

bağırılarımı yuttu kovamdaki dumanlar

katilim desem de beni tutuklamazlar (Kalender, 2011a: 281)

Arife Kalender tabiatla ve nesnelerle kurduğu özdeşleyim kadar olmasa da çevresinde gördüğü, tanıdığı ya da romanlardan/öykülerden etkilendiği kahramanlarla da özdeşleyim kurmaktadır.

4. İNSANLAR/KAHRAMANLAR İLE KURULAN ÖZDEŞLEYİM İLİŞKİSİ

Arife Kalender şiirlerinde hüznü, yalnızlığa, savaşa, insanlığın dramına yer vermiş, sadece toplumsal yaralarımıza değil dünyada yaşanan acılara da dikkat çekerek insanlarla kurduğu özdeşleyim ile aynı duyguları bire bir yaşamıştır. Yoldan geçen herhangi bir kadın veya erkekten topluma uzanan özdeşleyimin yanında roman/öykü kahramanlarıyla kurulan özdeşleyim de şiirlerde söz konusudur.

“İçsel Oyunlar – I” (Kalender, 2011a: 194) başlıklı şiirinde Kalender aşkı, acıyı, kahkahayı ödünç alarak başkalarıyla özdeşleyim kurar:

yoldan geçen kadın oluyorum

geçim-geçimsizlikte erkek

toplanıp toplum oluyorum

terime terinizden başka çaba

tenime teninizden başka diken batmıyor (Kalender, 2011a: 194)

Kalender, kadın erkekten yani bireyden yola çıkarak topluma bürünür. Kendini dergâhsız hisseden özne büründüklerinin dışında görünse de içleri içine sığmaz. Bu durumu da büründüğü kişilerin birçok sorunları olduğuyula ve öznenin hepsini yüklenemediğiyle yorumlamak sanırım yanlış olmayacaktır.

Bu şehrin tüm kadınları ikizimdir. Meyhanede şarkı söyleyen Anastasya, odalık Gülbahar, çilek reçeli yapan Hatçe, düşükten ölen Asiye, tecavüzcüsünü bıçaklayan Meryem,... evliler, bekârlar, kontesler, devrimciler, roman içindekiler, şiir dışındakiler... İstanbul'un tüm kadınları ikizimdir. Saçlarımızdan, gözlerimizden, ellerimizden tanışırız. Tutsaklığımızdan, asiliğimizden, düşlerimizden tanışırız. (Kalender, 2015: 164-165)

İstanbul'un tüm kadınlarını ikizi olarak gören şair, tüm yaşanan acılara da kurulan hayallere de ortaktır. Kadınlarla aynı duyguları, hisleri paylaşan Kalender sadece çevresinde gördüğü bildiği değil romanlarda/öykülerde tanıdığı kahramanlarla da özdeşleyim kurmaktadır.

Nazan Göknıl, mimari yapıların bizde darlık, ferahlık, yükselme, ezilme gibi belli hisler uyandırırken edebiyat, resim, musiki gibi sanatların bizlerde uyandırdığı hislerin çok daha zengin olduğunu belirtir. Görünenle birlikte birçok unsurların, olayların da muhayyelimizde canlanabildiğini, seyrettiğimiz sanat eserine bazı ruh hallerini de atfettiğimizi söyleyerek temaşa edilen eserden kendi içimize çevrilerek sanat eserinin bizde uyandırdığı ruh hallerini yaşadığımız belirtir ve bu durumun edebi eserlerde de geçerli olduğunu ifade eder:

Bir romanı okurken veya dramı seyrederken oradaki şahıslara karşı lâkayit kalamayız. Onların sevgilerini, sevinçlerini, acılarını, korkularını, onlarla beraber yaşarız. Kendimizi o âleme kaptırır, onlarla beraber neşeli, kederli oluruz. Neticede, âdeta okuduğumuz veya seyrettiğimiz eseri unutarak kendi ruhumuzu, kendi duygularımızı yaşamaya başlar ve bundan haz duyarız. (Göknıl, 1945: 141-142)

“Evinde Bekleyen Dün” (Kalender, 2011a: 146) başlıklı şiirde de Göknıl'ın belirtmiş olduğu türden bir özdeşleyim kurulur. Şiirde özne yalnızlığından bahseder. Yalnızlığına çare olarak da geçmişe döner. Evinde filme aldığı dünü kendisini bekler. Geçmişe dönen özne, özdeşleştiği kahramanlardan şöyle bahseder:

İnce memed'e âşık olduğum demler

Kaçakçı Şahan'ın sınır boylarında karısıyım

Sergüzeşt zamanların Handan hanımı

Ali cenkleri, şahmeran, cengâver

Şekerkamışı tarlaları, ceketini omuza asma

Yana yıkma kasketler artıyım (Kalender, 2011a: 146)

Orhan Okay, bir sezgi vakıası olan sanat eserlerini yorumlamak için sezgiden hareket edilmesi gerektiğini, sanat eserinin derinliğine nüfuz edebilmek için sanat eseriyle veya sanatkârın yaratıcı muhayyilesiyle ayniyet kazanmanın (einfühlung) onunla bir olmanın gerektiğini ve bunun en ideal âletinin söz, sanatının da edebiyat olduğunu söyler (Okay, 2015: 29). Böylece farklı yorumlarla karşılaşabileceğimiz eserlerde herkes kendinden bir parça bulabilir. Arife Kalender de roman/öykü kahramanlarıyla ayniyet kazanarak (einfühlung) kahramanlarla bir olur. Bir zamanlar İnce Memed'e (Yaşar Kemal-İnce Memed) âşık olan özne, kendisini Kaçakçı Şahan'ın sınır boylarında eşi (Bekir Yıldız tarafından kaleme alınan öykünün kahramanı), Sergüzeşt zamanların Handan Hanımı (bahsedilen kahraman Halide Edip Adıvar tarafından kaleme alınan ve adını başkahramanından alan *Handan* başlıklı roman olmalıdır) olarak görür.

5. SONUÇ

Çocukluğundan itibaren şiirle iç içe olan ve şiirinin en temel kaynağı olarak çocukluğunu, babaannesinden dinlediği masalları, türkülerini, Hz. Ali'yi, küçük yaşlarda yaşamış olduklarını belirten Arife Kalender, kendine özgü şiir anlayışı ile son dönem şairlerimiz arasında yer almaktadır. Almanca öğretmeni olarak Çağdaş Alman Edebiyatından yapmış olduğu şiir çevirilerini de dikkate aldığımızda Kalender'in Einfühlung kuramından etkilendiğini ve söz konusu kuramın izlerine başarılı bir şekilde birçok şiirinde yer verdiğini söyleyebiliriz.

Almanya'da ortaya çıkan ve Almanya'da geliştirilen Einfühlung (özdeşleşim) kuramının yansımasını gördüğümüz Arife Kalender'in şiirlerinde bire bir özdeşleşim duygusu birçok obje aracılığıyla dile getirilmektedir. Ermişli köyünde tabiat ile iç içe büyüyen ve tabiata hayran olan Kalender, en çok tabiata ait unsurlarla özdeşleşim ilişkisi kurmuştur. Su motifinin yoğun olarak kullanıldığı şiirlerde nehirler, göl, yağmur, ova, çiçekler, ağaç, deniz canlıları öznenin özdeşleşim kurduğu objeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Arife Kalender toplum sorunlarına özellikle kadın sorunlarına duyarsız kalmamış şiirlerinde kadınların yaşadığı acıları dile getirmiştir. Fırat ve Dicle nehri, Van Gölü söz konusu kadın sorunlarının ve bölge halkının yaşadığı acıların özdeşleşim duygusuyla anlatıldığı objeler olarak yer almaktadır ki söz konusu sorunlar dönemsel değil tarihsel acıları içermektedir. Bu şiirlerde ayrılık, savaş, ölüm temaları ağır basarken eskiye, güzel ve huzurlu günlere özlem ve yaşanan hayal kırıklıkları ova ile kurulan özdeşleşim ilişkisiyle anlatılmaktadır. Gül güzelliğinin, ağaç ölüm korkusunun, deniz canlıları ise arayış, sığınma ve yenilenme duygularının aktarıldığı objelerdir. Ayrıca Arife Kalender'in özdeşleşim ilişkisi kurması için objede güzellik unsurunun yani estetik kaygının olması da şart değildir. Kalender bir kabakla bile özdeşleşim kurabilmektedir.

Arife Kalender'in duygularını aktardığı ve nesnelerde o duyguları yaşadığı objeler olarak ev, kapı, deniz feneri, gemi ve soba karşımıza çıkmaktadır. Ev ile kurulan özdeşleşimde hasret, sıkıntılar, huzursuzluklar anlatılırken gemi hayatın yükünü yüklenen özneyi, soba istemeden sahibine yapılan ihaneti ifade etmektedir. Kapı ise farklı durumları içeren ama ağırlıklı olarak engel olunamayan arzularla temiz olanı kirleten bir nesne olarak karşımıza çıkmaktadır. Kalender'in şiirlerinde çoğunlukla cansız varlıklarla kurulan özdeşleşim ilişkisi söz konusudur ve bunun için de şiirlerde teşhis, intak, istiare sanatları daha fazla kullanılmıştır. Tabii özdeşleşim ilişkisi sadece cansız varlıklarda karşımıza çıkmamaktadır. Az da olsa Kalender'in çevresinde gördüğü insanlar ve roman kahramanları da söz konusu duygu aktarımında yer almaktadır. İnsanların özellikle kadınların yaşadığı sorunlara, duygulara uzak olmayan ve onları ikiz kardeşi olarak gören şair aşıkta, acıda, kahkahada onlarla kendisini bir görür. Kadın ve erkekten başlayıp toplumla özdeşleşen Kalender, fertten topluma uzanır. Kaçakçı Şahan'ın eşi ve Handan ise, öznenin özdeşleşim kurduğu roman/öykü kahramanlarıdır.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarı, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduğunu kabul etmektedir (The author of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the author).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).

KAYNAKÇA

- Akarsu, B. (2015). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, 14. Baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Anar, T. (2013). "Edebiyat Eserlerini Anlamak ve Yorumlamak İçin Farklı Bir Yöntem: Einfühlung Teorisi", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt: 48, Sayı: 48, 23-46. Erişim Tarihi: 26.03.2024. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/158355>.
- Andı, M. F. (2010). *Güneşe Tutulan Ayna -Şiir İncelemeleri-*, Hat Yayınevi, İstanbul.
- Atiker, M. (2018). "Psikolojik Estetik/Einfühlung Kuramının Kökeni ve Modern Türk Edebiyatındaki Alımlama Tarihine (Kavramlaştırma Çalışmalarına) Bir Bakış", *Türk Dili*, Yıl: 68, Sayı: 803, 38-43.
- Ayvazoğlu, B. (2023). *Aşk Estetiği*, 7. Basım, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Bachelard, G. (2020). *Mekânın Poetikası*, Çev.: Alp Tümertekin, 6. Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Batur, M. (2016). "Huzurun Rengi Mavi". İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, Cilt:6 Sayı: 13, 279-292. Erişim Tarihi: 11.10.2024. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/716817>.
- Bozkurt, N. (1995). *Sanat ve Estetik Kuramları*, 2. Baskı, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Cörüt, C.C. (2024). *Arife Kalender'in Şairliği ve Şiiri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Eiguer, A. (2018). *Evin Bilinçdışı*, Çev.: Perge Akgün, 2. Basım, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Göknıl, N. (1945). "Estetik Haz: Psikolojik ve Fenomenolojik Estetik Hakkında Bir Araştırma", *Felsefe Arkivi*, Cilt:1 Sayı:1, 141-154. Erişim Tarihi: 04.05.2024, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/14348>
- Gürbüz, A. (2020). "Ahmet Haşim'in 'Nehir Üzerinde' Şiirinin Einfühlung Kuramına Göre Çözümlemesi", *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 21, Cilt: 8, ss. 133-149. Erişim Tarihi: 06.09.2025. <https://doi.org/10.31126/akrajournal.699345>.
- Kalender, A. (2005). *Şiir Irmakları*, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Kalender, A. (2011a). *Gül Küstü Toplu Şiirler I*, İlyayayınevi, İzmir.
- Kalender, A. (2011b). *Suçlu Fırtınalar Toplu Şiirler II*, İlyayayınevi, İzmir.
- Kalender, A. (2014). *Gece Islıkları*, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Kalender, A. (2015). *Günler-Yazılar*, Nezih Yayınları, İzmir.
- Kalender, A. (2018). *Yağmur Sandım Kendimi*, Hayal Yayınları, İstanbul.
- Kalender, A. (2022). *Yaz Üşümesi*, Hayal Yayınları, İstanbul.
- Kolcu, A. İ. (2010). *Edebiyat Kuramları Tanım-Tenkit-Tahlil*, 2. Baskı, Salkımsöğüt Yayınevi, Erzurum.
- Narlı, M. (2007). *Şiir ve Mekân*, Hece Yayınları, Ankara.
- Okay, M. O. (2015). *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, 4. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Ören, İ. (2024). *Arife Kalender'in Eserleri Üzerine Bir İnceleme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*. (2010). 3. Baskı, Cilt 2, Editör: Murat Yalçın, YKY, İstanbul.
- Tunalı, İ. (1975). "Sanatın Psikolojik Anlamı ve Worringer'in Üslup Analizi", *Felsefe Arkivi*, Sayı: 13, 11-20. Erişim Tarihi: 02.03.2024. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/14556>.
- Tunalı, İ. (1979). *Estetik*, Cem Yayınevi, İstanbul.

- Ulucan, M. (2020). "Kültür ve Edebiyatımızda Dicle", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 29 Sayı: 4, 103-122. Erişim Tarihi: 09.11.2024. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1196511>.
- URL 1 <https://www.gazetekadikoy.com.tr/kultur-sanat/yasami-siire-ykledim-gtryorum039>, (Erişim Tarihi: 17.10.2024).
- URL 2 <https://www.nilufer.bel.tr/haber/sair-arife-kalender-in-yazin-yasamina-yolculuk>, (Erişim Tarihi: 17.10.2024).
- URL 3 <https://www.almancasozluk.net/index.php?q=einfuehlen>, (Erişim Tarihi: 06.09.2025).
- Yetkin, S. K. (1938). *Estetik*, Devlet Basımevi, İstanbul.
- Worringer, W. (1985). *Soyutlama ve Özdeşleyim*, Çev.: İsmail Tunalı, Remzi Kitabevi, İstanbul.